

MINDAUGAS KUBILIUS

Vilniaus universitetas

JUSTINO KANKINIO FILOSOFINĖ PRISIKĖLIMO SAMPRATA

The Philosophical Concept of the Resurrection
of Justin the Martyr

SUMMARY

Since the times of the apostles, the Christian truth of the resurrection has been the most controversial truth for Greek philosophers to admit as a rational one. The purpose of this article is to understand how one of the first early Christian thinkers of the second century, Justin the Martyr, conveyed the idea of resurrection to the Greeks, and expressed it in terms of Greek philosophy. As an important premise of this study, we have attempted to enlarge the field of analysis by the inclusion of his Christian attitudes on the matter. As a result, we see the biblical concept of resurrection (*anastasis*) expressed in terms of the stoic doctrine of conflagration (*ekpiurosis*) in Justin's argument. The analysis has also shown that Justin elaborately modelled the philosophical notion of final conflagration on the concept of resurrection of the "revealed philosophy", ie Christian faith.

ĮVADAS

Apašalo Pauliaus pašnekesys su Atėnų Aeropago atokaitoje nerūpestingai laisvalaikį leidžiančiais iškiliais piliečiais baigėsi pastarųjų atsakymu diskutuoti su apaštalu, kai šį išgirdo kalbant „apie prisikėlimą iš numirusių (ἀνάστασιν νεκρῶν)“¹. Kertinė krikščioniškojo tikėjimo

dogma² buvo nesuprantama poetų ir filosofų raštų išugdytiems graikams³.

Akivaizdu, kad kalbėdamas apie tikėjimą graikams graikiškuoju (tiek piliečių *paideios* išugdytu, tiek ir filosofams būdingu) būdu Paulius negalėjo apeiti šio labiausiai graikams prieštarin-

RAKTAŽODŽIAI: Justinas kankinys, filosofinė prisikėlimo samprata, tiesa, patristika.

KEY WORDS: Justin the Martyr, the philosophical concept of resurrection, justice, patristic.

gos, o krikščionims pamatinės tikėjimo tiesos aptarimo. Vis dėlto bandymas šią tiesą aptarti graikiškai kartu yra ir galimybė įsisavinti tikėjimą graikų pasaulėžiūroje.

II a. krikščionybė, atliepdama sudėtingą bendrabūvio su Romos imperija tikrovę, turėjo apsiginti nuo įvairių kaltinimų, kartu ir racionaliai pristatyti šią

naują Romos visuomenei religiją. Šio uždavinio ėmėsi intelektualinę brandą pasiekusios krikščionybės atstovai, vadinamieji Apologetai.

Taigi mūsų uždavinys yra pažvelgti, koku būdu vienas iš brandžiausių II a. krikščionių mąstytojų Justinas pabandė filosofiskai pagrįsti prisikėlimo tiesos racionalumą.

METODINIŲ PRIELAUDŲ KLAUSIMAS

Gausioje tyrinėjimų literatūroje gana plačiai diskutuota apie Justino filosofines pažiūras. Tačiau ši diskusija metodologiniu požiūriu nėra išbaigta.

Išskirdami Justino pažiūrų sistemoje du skirtingus kalbėjimo būdus – Justino graikams (I ir II *Apologijos*) ir Justino žydams (*Dialogas su žydu Trifonu*), – tyrinėtojai dažnai atskiria ir šio autoriaus dvi skirtingas pažiūrų sistemas⁴. Dauguma tyrinėtojų Justino filosofines pažiūras analizavo tik jo filosofinio pasirengimo bei galimų filosofinių mokyklų įtakų požiūriu, neimdami domėn Justino išpažįstamo krikščioniškojo tikėjimo tiesų diktuojamų mąstymo ir vertinimo prielaidų. Edwardso nuosprendis yra gana griežtas: „Pagoniškų elementų tyrinėjimas jo [Justino] Logos sampratoje apakino mus“; todėl Justino krikščioniškų pažiūrų, išdėstytų *Dialoge su žydu Trifonu*, įtaka *Apologijose* išdėstytoms filosofinėms pažiūroms ir dėl jų daromos įtakos atsiradusioms teologinėms koncepcijoms dar nėra pakankamai ištyrinėta⁵.

Bobichonas dar išsamiau ir radikaliau kelia šio II a. krikščionių mąstytojo

sinkretinio mąstymo būdo ir todėl teisingo požiūrio taško į šio mąstytojo tekstus klausimą⁶. Taip pat jis iškelia ir naują metodinę prielaidą Justino studijoms: Justino minties sinkretizmą lemia *didaskalia* dėstymo metodas, būdingas pirmųjų krikščionių katechizmo mokykloms⁷. Būtent metodinės kritikos ir naujų prielaidų pagrindu Bobichonas pateikė naują ir išsamų Justino *Dialogo* minties komentarą⁸.

Tyrinėjamo autoriaus kalbėjimo būdų nevienalytiškumas nebūtinai reiškia skirtingas mąstymo prielaidas. Minėtą nevienalytiškumą gali lemti idėjiniu ir kultūriniu požiūriu netapatūs autoriaus raiškos kontekstai. Jau apaštalu darbuose aiškiai matyti apaštalinio skelbimo būdų skirtingumas, nulemtas būtent skirtingų kultūrinių kontekstų. Skelbiant apaštalu Gerąją žinią, tiek pranašai, tiek ir graikų poetai atliko tą pačią misiją, tik skirtinguose kontekstuose.

Apaštališkieji tėvai (I–II a.) daugiausia kreipėsi į graikakalbių krikščionių bendruomenes. Taigi jų idėjinis ir kultūrinis kontekstas yra lygiai toks pat, kaip ir graikiškai parašyto Naujojo Tes-

tamento adresato. Klemensas Romietis, trečiasis apaštalo Petro įpėdinis, kreipiasi į korintiečius taip pat sprendamas tą pačią santarvės problemą⁹, kurią šioje bendruomenėje įvardijo apaštalas Paulius savo Laiške Korintiečiams¹⁰. Kaip ir apaštalas Paulius, graikams Aeropage dėstęs apie žmogaus prigimties vienytiškumą¹¹ Klemensas, parodydamas kosmologinius santarvės principus, kalba stoikų kalba¹².

Tuo tarpu Apologetų pagrindinis adresatas buvo ne krikščionių bendruomenė, bet krikščionybei priešiška Romos valdžia ir išsilavinę Romos piliečiai (paprastai jie mokėjo graikų kalbą).

Justinas, įvaldęs ir tikėjimo, ir filosofinio gyvenimo būdą bei kalbą, ne tik reikėsi skirtinguose žydu, krikščionių¹³ ir graikų kontekstuose, bet ir pradėjo sinkretizuoti pastarųjų kontekstų idėjas bei jų raiškos būdus. Taigi Justinas toliau tęsia apaštalu Pauliaus ir Jono pradėtą krikščioniškojo mąstymo ir graikiškosios *paideios* bei filosofinės minties sintezę, iš naujo perkaldamas Antikinės kultūros savastį.

Justino raštuose judėjiškas θεός bando save pristatyti graikiškuoju λογικός būdu. Būtent čia ir glūdi Justino unikalumas ir originalumas: įsitikinęs filoso-

fas, vadinasi, logo-centrikas, jis buvo teo-loginio kalbėjimo būdo, arba diskurso, vienas iš pačių ryškiausių pradininkų. Logos kaip Kristaus-Dievo atradimas kviečia Justiną, o Justinas – kitus filosofus permąstyti tradicinių filosofinių doktrinų teisingumą: „Iš tiesų pamaldžius ir filosofiškus [žmones] logos/protas drausina gerbti ir mylėti tik tai, kas yra teisinga ir atsisakyti senovinių nuomonių, jei pastarosios būtų klaidingos“¹⁴.

Pasirėmę Edwardso ir Bobichono įrodyta metodine prielaida, galime teigti, kad metodinis klausimas – kiek Justino įsisavintos krikščioniškos tikėjimo tiesos veikė jo filosofines pažiūras ir, vadinas, filosofinę tikėjimo interpretaciją – turėtų tapti tolesnių Justino pažiūrų tyrimų arba jau atliktų tyrimų permąstymo prielaida. Prieštaringos prisikėlimo tiesos nagrinėjimas Justino raštuose turėtų atskleisti ir Justinui būdingo sinkretiško mąstymo ypatumus.

Justino raštuose „ἀνάστασις“ (prisikėlimas) sąvoka yra vartojama tik *Dialogue*. O *Apologijose* prisikėlimo tiesai išreikšti ir pristatyti vartojamos kitos, būtent graikų filosofijos sąvokos ir sampratos. Remdamiesi čia priimta metodine nuostata, turime palyginti abi prisikėlimo tiesos aptartis Justino raštuose.

Ἀνάστασις

Apžvelkime Justino *anastasis* sąvokos *Dialogue* vartojimą. Norėdamas pašnekovui Trifonui parodyti krikščioniškosios tikratikystės skirtumą nuo klaidatikyčių pažiūrų, Justinas pateikia esminę tikratikystės prisikėlimo tiesą:

„Bet aš ir kiti teisingai mąstantys krikščionys visais [doktrinos] aspektais esame įsitikinę įvyksiant kūno prisikėlimą ir tūkstančių metų [erą] Jeruzalėje“¹⁵.

Ši tikėjimą prisikėlimu Justinas grindžia antgamtiniu apreiškimu apaštalui

Jonui: „Tarp mūsų buvo toks žmogus, vardu Jonas, vienas iš Kristaus apaštalų, kuris dėl jam suteikto apreiškimo pranašavo, kad tikintys mūsų Kristumi tūkstantį metų gyvens Jeruzalėje; ir kad po to netrukus įvyks visuotinis ir amžinasis prisikėlimas ir visų iki vieno [žmonių] teismas“¹⁶. Todėl „mes [krikščionys] žinome, kad Jis [Dievas] iš anksto viską žinojo, kas mums atsitiks po Jo prisikėlimo ir žengimo į dangų“¹⁷.

Anot Justino, krikščionių prisikėlimas ir amžinasis gyvenimas remiasi būtent Kristaus amžinąja dievyste ir prisikėlimu: „Juk pirmasis [Mozė] davė jiems laikiną paveldėjimą, nes pats Jis nebuvo nei Kristus, kuris yra Dievas, nei Dievo Sūnus; tuo tarpu pastarasis [Kristus] po šventojo prisikėlimo dovanos mums amžinąjį paveldą“¹⁸.

Taigi Justino išpažįstama *anastasis*

samprata yra tapati apaštalo Pauliaus išplėtotai prisikėlimo iš numirusių (ἀνάστασις νεκρῶν)¹⁹ sampratai: krikščionių tikėjimo Kristaus prisikėlimu esmė yra pačių krikščionių prisikėlimas ir Dvasia perkeisto kūno amžinas buvimas su Dievu²⁰. Justinas *Dialoge* šios sampratos neaiškina, tik įrodinėja Mozės tikėjimo išpažinėjui Kristaus, o kartu ir krikščionių, prisikėlimą kaip bibliinių pranašysčių išsipildymo faktą. Kadangi *Dialogo* argumentas yra pirmiausia skirtas krikščionių polemikai su jiems priešiška judėjų bendruomene, *anastasis* sampratos tikrumas yra grindžiamas tik bibliiniais argumentais. *Dialoge* išskleista apologetinė Justino raiška krikščionių-žydų kontekste aiškiai parodo apriorinį prieš bet koki svarstymą jo tikėjimą apaštaline „*anastasis*“ doktrina.

Ἐκπύρωσις

Argumentas *de fide* išsilavinusius žmones paveikia ne kaip racionalus argumentas, bet kaip morališkai veiksmingas tikėjimo liudijimo faktas. Justinas Romos valdžiai ir visuomenei pateikė abu. Viena vertus, tapęs kankiniu bei šventuoju, savo mirtimi jis pateikė ir amžinojo gyvenimo liudijimą (μαρτυρία). Kita vertus, graikiškais raštais ir „loginės“ raiškos būdu Justinas dėstė graikams krikščionių tikėjimo doktriną ir jos pagrindinę prisikėlimo tiesą²¹.

Pirmosios *Apologijos* 17–20 skyriuose Justinas išsamiai atskleidžia prisikėlimo tiesos racionalumą. Teigdamas krikščionių lojalumą Romos valdžiai ir

paklusnumą pilietiniam teisingumui, jis tuo pačiu pristato krikščionių tikėjimą amžinuoju teisingumu. Anot Justino, išsigelbėjimas galimas tik vykdant teisingumą amžinojoje ugnyje (διὰ πυρὸς αἰωνίου), kur pasimatys kiekvieno nuopelnas, atitinkantis Dievo dovanotą prigimtine jėga (πρὸς ἀναλογίαὶν ὧν ἔλαβε δυνάμεων παρὰ θεοῦ)²². Tikėjimas teisingu atpildu už pilietines dorybes arba jų nebuvimą pomirtiniame gyvenime buvo antikinės visuomenės, grįstos teise ir imperatoriaus autoritetu, savimone dalis. Nenuostabu, kad įrodinėti prisikėlimo tiesą Justinas pradeda būtent šiuo argumentu.

Toliau amžinojo teisingumo įrodymą Justinas nuosekliai papildė sielos išlikimo po mirties argumentu: „kadangi jūtimas išlieka visiems, kurie kažkada gyveno, ir amžinoji bausmė yra skiriama [negeriems žmonėms], nebūkite nerūpestingi, kad nebūtumėte įtikinti [priešingai], ir tikėkite, kad šitai yra teisinga“²³.

Anot Justino, amžinąją bausmę (κόλασις αἰώνια) galima įvykdyti, nes sielos pomirtiniame gyvenime išlaiko gebėjimą jausti (αἰσθησις). Nekromanija bei kitos ivairios būrimo praktikos, orakulų fenomenas, Homeras bei filosofų – Empedoklio, Pitagoro, Platono, Sokrato – pažiūros, Justino manymu, turėtų pagonims įrodyti pomirtinę sielų egzistenciją (μετὰ θάνατον ἐν αἰσθήσει εἰσὶν αἱ ψυχαί)²⁴.

Pagrindęs prisikėlimo klausimą iš principo, toliau Justinas įrodinėja prisikėlimo tiesos tikėtinumą ir racionalumą:

„Tarkime, jei nebūtumėte tokie, kokie esate, ir atsiradę iš tokių pačių kaip jūs, ir jums būtų parodyta žmogaus sėkla bei nupieštas [žmogaus] atvaizdas ir pasakyta, kad iš tokios [mažos sėklos] atsirado tokio [atvaizdo] daiktas, ar, pirma pamatę, kas iš tos sėklos tapo, patikėtumėte ir nedrįstumėte tam prieštarauti? Dėl tos pačios priežasties jūs netikite [prisikėlimu], nes nematėte numirėlių prisikeliant“²⁵.

Žmogaus atsiradimo faktas nėra aki-vaizdus, todėl ir atsiradimo procesas gali būti neįtikėtinai. Taigi analogiškai, netikėjimo prisikėlimu galima priežastis yra akivaizdumo trūkumas. Tačiau tai nepaneigia paties prisikėlimo galimumo. Ta pati žmogaus atsiradimo iš

sėklos analogija įrodo ir prisikėlimo, kurį garantuoja Dievo visagalybė²⁶, galimumą.

„Bet kaip pradžioje jūs netikėjote, kad iš mažo lašelio gali atsirasti [žmogus], ir dabar jūs matote, kaip jie tokie atsiranda, tuo pačiu būdu pamąstykite, jog nėra neįmanoma, kad žmonių kūnai, išsiskaidę ir lyg sėkla į žemę išsilieję, Dievo paskirtą laiką prisikelia ir užsivelka nemarumą“²⁷. Vadinasi, daro Justinas išvadą, „geriau tikėti tuo, kas neįmanoma mūsų prigimčiai ir žmonėms, nei netikėti panašiai kaip visi kiti“²⁸.

Pagrindęs prisikėlimo tiesos tikėtinumą, Justinas, pasiremdamas filosofinių mokyklų argumentais, siekia įrodyti išsilavinusiai auditorijai šios tiesos racionalumą.

„Filosofai, vadinamieji stoikai, moko, kad net pats Dievas ištirps ugnyje ir kad po perkeitimo vėl atsiras pasaulis. Mes manome Dievą esant aukštesne [būtybe] už visus perkeičiamus [daiktus]... Kai sakome, kad Dievas visą sutvarkė ir sukūrė, manome, kad ištariame Platono mokymą. O kai kalbame apie visa ko sudegimą (τῷ δὲ ἐκπύρωσιν), ištariame stoikų mokymą. O kai sakome, jog neteisių žmonių sielos, kurios po mirties nepraranda gebėjimo jausti, yra nubaudžiamos, tuo tarpu išvaduotos iš bausmių uoliųjų sielos būna gėryje, manome saką tuos pačius dalykus, ką sakė poetai bei filosofai. Ir kai sakome, kad [žmonės] neturi lenktis žmonių rankų dirbiniams, aiškiai išsakome tai, ką pasakė komikas Meneandras ir panašūs [rašytojai]. Jie skelbė, kad Kūrėjas yra didesnis nei kūriniai“²⁹.

Justinas ne tik stengiasi pasiremti autoritetingomis romėnų visuomenėje doktrinomis, bet ir jas perimti. Justino naudojama formulė „Πλάτωνος/Στωϊκῶν/τὰ αὐτὰ λέγειν δόξομεν“ („manome saką tą patį, ką sako Platonas/Stoikai/poetai“) aiškiai parodo jo minties judesį: jo ginama krikščionių doktrina sutinka su konkrečiomis minėtų mąstytojų pažiūromis bei doktrinomis.

Taigi šiame skyriuje prisikėlimo tiesos racionalumą Justinas įrodinėja nurodydamas šiai tiesai tapačias ar ją papildančias filosofines doktrinas. Minėtą tapatumo formulę Justinas pirmiausia pritaiko stoikų *ekpiurosis* doktrinai: „O kai kalbame apie visa ko sudėgimą (τῷ δὲ ἐκπύρωσιν), ištariame stoikų mokymą“ (20, 4). Pasak šios doktrinos, pasaulis cikliška susitraukia į gryną dieviškąjį pradą, „ugni“, ir vėl ilgainiui išsiskleidžia daiktų ir gyvių pasauliu. Long ir Sedley pateikiamas klasikinės helenistinių filosofijų sąvadas mus tikina: „visiškai tikra, kad stoikai savo Dievą aprašė kaip ugnį“³⁰.

Tačiau *ekpurosis* doktrina naikina Dievo kūrėjo netapatumo su kūrinija idėją, kuri yra pačiuose krikščioniškosios pasaulėžiūros pamatuose. Todėl krikščioniškosios tikratikystės išpažinėjas Justinas šios stoikų doktrinos negali priimti be išlygų. Akivaizdu, kad pirmą kartą paminėjęs stoikų pažiūras cituotoje argumento ištraukoje (20, 2), kitu sakiniu Justinas iš karto polemizuoja su šia doktrina: „Mes gi manome Dievą esant aukštesne [būtybe] už visus perkeičiamus [daiktus]“ (ten pat). Krikščioniškųjų kosmologinių pažiūrų sutapatinimas su Platono dualistinės kosmoso sąrangos dok-

trina (δόγμα) taip pat padeda Justino išlygai stoikų *ekpiurosis* doktrinai pagrįsti: „Kai sakome, kad Dievas visa sutvarkė ir sukūrė, manome, kad ištariame Platono mokymą“ (20, 4). Justinas, pasitelkdamas kitus graikų autorius, toliau stiprina savo krikščionišką požiūrį į Kūrėjo ir kūrinijos netapatumą: „for they have declared that the workman is greater than the work“ (20, 5).

Krikščioniškajai prisikėlimo tiesai pagrįsti Justino pateikta filosofinių doktrinų pynė yra kartu ir šių doktrinų selektyvaus perėmimo, o kartu ir sinkretinio mąstymo pavyzdys. Ašinė stoikų *ekpiurosis* doktrina padeda pagrįsti biblinės prisikėlimo tiesos racionalumą, o kitų filosofų doktrinos ar autoritetingų poetų ištaros padeda su racionaliomis (graikiško diskurso požiūriu) išlygomis pagrįsti minėtą ašinę doktriną, kad ši atitiktų ir irodytų iškeliamą krikščioniškąją tiesą.

Taigi stoikų *ekpurosis* doktrina su minėtomis išlygomis, Justino manymu, pagrindžia prisikėlimo tiesos racionalumą. Vadinasi, anksčiau Justino išsakytas teisingumo argumentas ir aiškiai išsakytos biblinės paskutiniojo teismo ugnį (διὰ πυρὸς) ir amžinąją bausmę (κόλασις αἰώνια) žadančios tiesos taip pat sutapatinamos su Justino krikščioniškosios pasaulėžiūros pagrindu racionaliai interpretuojamu stoikų aiškinimu, todėl pagrįstu ir tikėtinu, *ekpiurosis* faktu.

Taigi filosofinis, t. y. stoikų, vaizdinys Justino prisikėlimo tiesos sampratoje yra netobulai tapatus biblinei paskutiniojo teismo vizijai³¹.

Šis netobulos filosofinės tiesos sutapatinimas su bibline, t. y. pranašams ar-

ba apaštalams apreikšta, tiesa visiškai atliepia Justino ištikinimą, kad apsireiškusią tiesą, t. y. Kristų kaip *Logos*, filosofai suprato tik iš dalies dėl įgimto panašumo su *Logos – logos spermatikos*³²; arba dėl to, kad jie tiesiog skaitė pranašus: „Paklausykite, kaip pranašystės Dvasia nurodė per Mozę, kad viskas sudegs (ἐκπύρωσιν γενήσεται). Jis taip kalbėjo: „Nužengs amžinoji ugnis ir praris [viską] iki žemiausios bedugnės. Nėra taip, kad mes mąstome kaip kiti, bet kad visi kiti mėgdžioja tai, ką mes kalbame“³³.

Justinas nemano, kad stoikai suklydo. Tiesiog, skirtingai nei krikščionims, visiškas tiesos pažinimas jiems nebuvo

apreikštas. Dėl to, Justino supratimu, *ekpiurosis* doktrina atitinka apaštalų skelbtą *anastasis* įvykį *de facto*. Jis sutapatina biblinę sampratą su filosofine bei pastarąją tikslingai subordinuoja, kad išaiškintų biblinės tiesos racionalumą graikiškajai auditorijai.

Taigi krikščioniško tikėjimo prielaidomis grindžiamame Justino sinkretiniame mąstyme prisikėlimas yra kartu ir kosmologinis kataklizmas, ir paskutinis teismas, ir prisikėlimas. Justinas ryžtingai teigia: „Nė melagingi demonai negali [mūsų] įtikinti, kad viskas nesudegs (μη γενέσθαι τὴν ἐκπύρωσιν) bedievių bausmei“³⁴.

IŠVADOS

Filosofinių pažiūrų tyrinėjimas remiantis teologinėmis prielaidomis, o ne tik filosofinių įtakų analize nėra įprastas ne tik filosofijos istorijos, bet ir patristikos tyrimų laukuose. Ši padėtis yra keletą šimtų metų moksliniuose tyrinėjimuose vyravusio filosofinio ir teologinio diskursų gan griežto atskyrimo pasekmė. Istorinio pažiūrų tyrinėjimo požiūriu šis atskyrimas, vadinasi, ir nepakankama tyrinėtojų kompetencija išsamiai suprasti dviejų minėtų diskursų neišvengiamą, o patristikoje – pamatinę sąveiką yra ydingi.

Aptarę Justino Kankinio minties tyrinėtojų metodines prielaidas, šiame straipsnyje pabandėme pateikti išsamesnę nei iki šiol ankstesnių mokslininkų tyrinėjimuose atliktą prisikėlimo sampratos analizę³⁵.

Šiame straipsnyje atliktame tyrime pabandėme parodyti prisikėlimo sam-

pratos Justino raštuose biblinę kilmę ir pastarosios didaktinę išraišką filosofine kalba. Justinui *anastasis* yra apreikštos ir, vadinasi, tikros filosofijos samprata. Stoikų *ekpiurosis* doktrina iš dalies išreiškia neišvengiamą *anastasis* faktą. Be to, II a. Romos visuomenėje populiarios stoikų filosofijos *ekpiurosis* samprata padeda Justinui parodyti *anastasis* tikėtumą ir racionalumą. Tačiau visavertės ir iš dalies teisingos filosofijų santykis Justinio mintyje suponuoja griežtą sampratų ir sąvokų hierarchiją, taigi *ekpiurosis* vienareikšmišką subordinaciją *anastasis*. Justino įrodinėjamos prisikėlimo sampratos turinio jokia filosofinė doktrina neveikė. Justinas tik įvelka biblinę sampratą į filosofų kalbą, kad pats galėtų dvasiškai paveikti filosofinėmis pažiūromis valdžią ir visuomenę. Juk jis žino, nes tiki, kad jam leista pažinti tikrąją filosofiją – dieviškąją apreikšimą. Būtent

aiški prielaidų hierarchija pagrindžia ir Justino sinkretinį bei originalų mąstymą,

kuris tapo savitu Vakarų teologijos pradžiamoksliu.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr. *Apd 17, 32*.
- ² Žr. *1 Kor 15, 17*.
- ³ Žr. Jean Danielou. *Message évangélique et culture hellénistique*. – Tournai: Désclée, 1961, p. 27.
- ⁴ Žr. M. J. Edwards. *Justin's Logos and the Word of God*, in ed. Ev. Ferguson. *Christianity in relation to Jews, Greeks and Romans*. – New York and London: Garland Publishing, 1999, p. 85.
- ⁵ „The search for pagan elements in his concept of the Logos has all but blinded us to the numerous occurrences of the same term in his *Dialogue with Trypho*, whose important contribution to the problem of Christian thought is thus severely underated. I shall argue that even the *Apologies* cannot be elucidated from the pagan schools alone, and that the womb of his Logos-doctrine was the *Dialogue*, where the term is used to confer on Christ the powers that were already attributed in Jewish literature to the spoken and written utterance of God“ (ten pat, p. 86).
- ⁶ „L'ouvre de Justin se présente comme un espace traversé par les principaux courants philosophiques et religieux du II siècle. Judaïsme, christianisme, paganisme et hérésies s'y croisent et s'y affrontent en une relation complexe dont l'enjeu est autant leur existence que leur influence“ (Philippe Bobichon. *Les enseignements juif, païen; hérétique et chrétien dans l'ouvre de Justin Martyr*, in *Révue des Etudes Augustiniennes*, 45, 1999, p. 233).
- ⁷ „L'activité de l'enseignement (διδασκαλία), avec les contenus et les personnes qui l'exercent, occupe dans ses écrits une place essentielle, bien que peu étudiée“ (ten pat, p. 234).
- ⁸ Philippe Bobichon. *Justin Martyr. Dialogue avec Tryphon*. – Fribourg: Editions Universitaires De Fribourg, 2004.
- ⁹ Žr. Klemensas Romietis. *Laiškas Korintiečiams*, 49, 5.
- ¹⁰ Žr. *1 Kor 1,10–11*.
- ¹¹ *Apd 17, 26–28*.
- ¹² Žr. Michel Spanneut. *Le Stoïcisme des Pères de l'Église*. – Paris: Seuil, 1957, p. 373.
- ¹³ *Dialogo* adresatas yra pirmiausia su judėjais polemizuojanti krikščionių bendruomenė, kuri, be kita ko, Romos valdžiai turėjo išaiškinti, jog nėra nuo judėjų atskilusi ir už pastarųjų veiklą atsakinga sekta.
- ¹⁴ „Τὸς κατὰ ἀλήθειαν εὐσεβεῖς καὶ φιλοσόφους μόνον τάληθές τιμᾶν καὶ στέργειν ὁ λόγος ὑπαγορεύει, παραιτουμένους δόξαις παλαιῶν ἐξακολουθεῖν, ἂν φαῦλαι ᾖσιν“, *I Apol 2, 1*, *Thesaurus Linguae Graecae* elektroninė biblioteka. – University of California, 1972. Tekstus iš graikų k. vertė M. Kubilius.
- ¹⁵ „ἐγ δέ, καὶ εἴ τινές εἰσιν ὀρθογνώμονες κατὰ πάντα Χριστιανοί, καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν γενήσεσθαι ἐπιστάμεθα καὶ χίλια ἔτη ἐν Ἱερουσαλὴμ“ (*Dial 80, 5*).
- ¹⁶ „παρ' ἡμῖν ἀνὴρ τις, ὃ ὄνομα Ἰωάννης, εἰς τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀποκαλύψει γενομένη αὐτῷ χίλια ἔτη ποιήσεν ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς τῷ ἡμετέρῳ Χριστῷ πιστεύσαντας προεφήτευσεν, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν καθολικὴν καί, συνέλοντι φάναι, αἰώνιαν ὁμοθυμαδὸν ἅμα πάντων ἀνάστασιν γενήσεσθαι καὶ κρίσιν“ (*Dial 81, 5*).
- ¹⁷ „ἐπισταμένους ὅτι προγνώστης ἦν τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τὴν ἀπὸ τῶν νεκρῶν καὶ ἄνοδον τὴν εἰς οὐρανὸν μελλόντων γίνεσθαι ἡμῖν“ (*Dial 82, 1*).
- ¹⁸ „ὁ μὲν γὰρ πρόσκαιρον ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν κληρονομίαν, ἅτε οὐ Χριστὸς ὁ θεὸς ὢν οὐδὲ υἱὸς θεοῦ, ὁ δὲ μετὰ τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν αἰώνιον ἡμῖν τὴν κατάσχεσιν δώσει“ (*Dial 113, 4*).
- ¹⁹ *1 Kor 15, 12–13*.
- ²⁰ *1 Kor 15, 12–53*.
- ²¹ Ši *Apologija* yra viešas Justino laiškas imperatoriui Hadrianui, žr. *1 Apol 1* ir 68 skyrius.
- ²² „πιστεύοντες, μᾶλλον δὲ καὶ πεπεισμένοι, κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἕκαστον τίσειν διὰ πυρὸς αἰωνίου δίκας, καὶ πρὸς ἀναλογίαν ὢν ἔλαβε δυνάμεων παρὰ θεοῦ τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεσθαι“, *I Apol 17, 4*.
- ²³ „ἀλλ' ἐπεὶ καὶ αἴσθησις πᾶσι γενομένοις μένει καὶ κόλασις αἰώνια ἀπόκειται, μὴ

- ἀμελήσητε πεισθῆναι τε καὶ πιστεῦσαι ὅτι ἀληθῆ ταῦτά ἐστι“, *I Apol 18, 2.*
- ²⁴ Žr. *I Apol 18, 3–6.*
- ²⁵ „εἴ τις ὑμῖν μὴ οὔσι τοιούτοις μηδὲ τοιούτων ἔλεγε, τὸ σπέρμα τὸ ἀνθρώπειον δεικνὺς καὶ εἰκόνα γραπτῆν, ἐκ τοῦ τοιούδε οἷόν τε γενέσθαι διαβεβαιούμενος, πρὶν ἰδεῖν γενόμενον ἐπιστεύσατε οὐκ ἂν τις τολμήσειεν ἀντειπεῖν. τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον διὰ τὸ μῆπω ἐωρακέναι ὑμᾶς ἀναστάντα νεκρὸν ἀναστάντα νεκρὸν ἀπιστία ἔχει“ (*I Apol 19, 2–3*).
- ²⁶ Žr. *I Apol 19, 6.*
- ²⁷ „ἀλλ’ ὃν τρόπον τὴν ἀρχὴν οὐκ ἂν ἐπιστεύσατε ἐκ τῆς μικρᾶς ῥανίδος δυνατὸν τοιούτους γενέσθαι, καὶ ὁρᾶτε γινομένους, τὸν αὐτὸν λογίσασθε, ὅτι διαλυθέντα καὶ δίκην σπερμάτων εἰς γῆν διαχυθέντα τὰ ἀνθρώπεια σώματα κατὰ καιρὸν προστάζει θεοῦ ἀναστῆναι καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδύσασθαι οὐκ ἀδύνατον“ (*I Apol 19, 4*).
- ²⁸ „κρεῖττον δὲ πιστεύειν καὶ τὰ τῆ ἐαυτῶν φύσει καὶ ἀνθρώποις ἀδύνατα, ἢ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἀπιστεῖν“ (*I Apol 19, 6*).
- ²⁹ „οἱ λεγόμενοι δὲ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν εἰς πῦρ ἀναλύεσθαι δογματίζουσι καὶ αὐτὸ πάλιν κατὰ μεταβολὴν τὸν κόσμον γενέσθαι λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ κρεῖττόν τι τῶν μεταβαλλομένων νοοῦμεν τὸν πάντων ποιητὴν θεόν. εἰ οὖν καὶ ὁμοίως τινὰ τοῖς παρ’ ὑμῖν τιμωμένοις ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις λέγομεν, ἔνια δὲ καὶ μειζόνως καὶ θείως καὶ μόνον μετὰ ἀποδείξεως, τί παρὰ πάντας ἀδίκως μισούμεθα τῷ γὰρ λέγειν ἡμᾶς ὑπὸ θεοῦ πάντα κεκοσμηθῆναι καὶ γεγενῆσθαι Πλάτωνος δόξομεν λέγειν δόγμα· τῷ δὲ ἐκπύρωσιν γενέσθαι Στωϊκῶν τῷ δὲ κολάζεσθαι ἐν αἰσθήσει καὶ μετὰ θάνατον οὔσας τὰς τῶν ἀδίκων ψυχάς, τὰς δὲ τῶν σπουδαίων ἀπὸ πηλαγμένης τῶν τιμωρῶν εὖ διάγειν, ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις τὰ αὐτὰ λέγειν δόξομεν· τῷ δὲ καὶ μὴ δεῖν χειρῶν ἀνθρωπίνων ἔργοις προσκυνεῖν Μενάνδρῳ τῷ κωμικῷ καὶ τοῖς ταῦτα φήσασιν ταῦτα φράζομεν· μείζονα γὰρ τὸν δημιουργὸν τοῦ σκευαζομένου ἀπεφάνεντο“ (*I Apol 20, 2–5*).
- ³⁰ A. A. Long, D. N. Sedley. *Les philosophes hellénistiques. Les Stoïciens.* – Paris: Flammarion, 2 t., 2001, p. 261.
- ³¹ Žr. *Dial 31.* Justinas teigia krikščionybės kaip visavertės tiesos požiūriu, vadinasi, tikrosios filosofijos principai: „ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἴρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐστί“ („Kas tik buvo žmonių tarpe gerai pasakyta, tai ir yra mūsų, krikščionių [ištarmė]“) (*II Apol 13, 4*).
- ³² „ἕκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὄρων καλῶς ἐφθέγγετο (...) οἱ γὰρ συγγραφεῖς διὰ τῆς ἐνούσης ἐμφύτου τοῦ λόγου σπορᾶς ἀμυδρῶς ἐδύναντο ὄραν τὰ ὄντα. ἕτερον γὰρ ἐστί σπέρμα τινὸς καὶ μίμημα κατὰ δύναμιν δοθέν, καὶ ἕτερον αὐτὸ οὐ κατὰ χάριν τὴν ἀπ’ ἐκείνου ἢ μετουσία καὶ μίμησις γίνεται“ („Kadangi kiekvienas žmogus gerai išsitarė su lig saiku dalies, kurią turėjo pasėtame dieviškajame Žodyje, žvelgdamas į tai, kas yra Jam [Žodžiui] gimininga Juk visi rašytojai galėjo blankiai matyti esinius per juose esančio išodinto Žodžio sėjimą. Mat vienas dalykas yra sėkla ir jos pamėgdžiojimas pagal dovanotą gebėjimą; o visai kitas yra dalynavimas ir atspindys“) (*II Apol 13, 3.5*). Išsamiai šiuo klausimu žr. Holte. R. *Logos spermatikos. Christianity and Ancient philosophy according to St. Justin’s Apologies.* – *Studia Theologica*, t. 12, 1958, p. 109–168. Taip pat M. J. Edwards. On the Platonic schooling of Justin, in *Journal of theological studies*, t. 42, 1999, 33–34.
- ³³ „καὶ ὡς ἐκπύρωσιν γενήσεσθαι διὰ Μουσέως προεμήνυσε τὸ προφητικὸν πνεῦμα, ἀκούσατε. ἔφη δὲ οὕτως· Καταβήσεται αἰεζῶον πῦρ καὶ καταφάγεται μέχρι τῆς ἀβύσσου κάτω. οὐ τὰ αὐτὰ οὖν ἡμεῖς δοξάζομεν, ἀλλ’ οἱ πάντες τὰ ἡμέτερα μιμούμενοι λέγουσι“ (*I Apol 60, 8–10*).
- ³⁴ „Οὐ γὰρ μὴ γενέσθαι τὴν ἐκπύρωσιν ἐπὶ κολάσει τῶν ἄσεβῶν οἱ φαῦλοι δαίμονες πεῖσαι δύνανται“ (*I Apol 57, 1*).
- ³⁵ Pavyzdžiui, Bardy visiškai teisingai kalba apie Justino pastangas suteikti stoikų *ekpiurosis* sampratai krikščioniškąją reikšmę. Tačiau jo teiginys nepagrįstas išsamesne Justino prisikėlimo sampratos analize. Žr. G. Bardy. Saint Justin et la philosophie stoïcienne, in *Recherches de science religieuse*, t. 13, 1923, p. 506.